

AUSZTRIA A KIEGYZÉS UTÁN

AZ OSZTRÁK-NÉMET *modus vivendi*nek ma még sem előtörténetét, sem végső következményeit nem lehet egészen áttekinteni, de részben az Ausztriában szerzett helyszíni tapasztalatok, részben pedig az azóta történt események talán már elegendők ahhoz, hogy legalább körvonalait kivehessük a július 11.-i bécsi paktum nyomában ígérkező új lehetőségeknek.

Eddig három eshetőségre gondoltunk az osztrák kérdés megoldásaként: a restaurációját az Anschlusra és a dunai föderációra. Az osztrák-német keretegyezmény óta azonban ez a helyzet megváltozott. A szerződés szövege nemzetközi jogi szempontból még leginkább a restauráció felé hagyja nyitva az ajtókat, ugyanakkor azonban az erőviszonyok szempontjából a gravitáció az Anschluss irányába mutat s ez teljesen elhalványította a konföderáció lehetőségét, bár — s ez a német-osztrák kibékülésnek Európa és Magyarország szempontjából talán az egyetlen lényegbevágóan hasznos ígérete — ugyanakkor megnyílt az út a negyedik lehetőség felé is, ez a lehetőség pedig az, hogy Ausztria, miután a Duna-völgyébe legalább is most nem tudott bekapcsolódni, a jövőben úgy igyekezzék megőrizni függetlenségét Németországgal szemben, mint Belgium Franciaországgal szemben. Bécsben a legkülönbébb — igaz, hogy inkább csak osztrák és olasz — helyeken emlegetik ezt a fejlődési lehetőséget, amelynek legfőbb feltétele az volna, hogy Ausztriában éljen az akarat függetlenségének fenntartására. Mennyiben tartható fenn és erősíthető ez a bécsi politika, ez az osztrák kérdés legfőbb pontja. Második pontja, hogy milyen lesz Németország magatartása? Bécsből nézve úgy látszik, mintha meg volna a lehetőség arra, hogy Németország végleg letegyen az Anschlusról és ne csak kényszerűségből, hanem meggyőződésből is elfogadja Bismarck dunai politikáját, ami a belga megoldást Németország számára is termékenyebbé tenné. A német magatartás másik véglete az volna, ha a birodalomból brutálisan és túl hamar erőltetnék a gleichschartolást, ami döntő fordulatot adhatna a dolognak, minthogy ez volna egyetlen biztos módja a most szövődő német-osztrák szálak elszakításának s az eddigi bécsi olasz befolyás restaurálásának. S mert csak egy ilyen változás tehetné megint időszerűvé Ausztriában a Habsburg-kérdést.

Körülbelül ezektől a kérdésektől függ az osztrák helyzet alakulása s ezért tagolódik ez a beszámoló a következő szakaszokra: a kiegyezés előtörténete (az osztrák függetlenség belső hinterlandja), a keretegyezmény végrehajtása (a nagynémetek és az Anschluss, a katolikus álláspont), a külpolitikai háttér (lemondhat-e a nemzeti-szocializmus Ausztriáról, optálhat-e Bécs még egyszer Németországgal szemben Olaszország javára?).

A KIEGYZÉS ELŐTÖRTÉNETE. Az osztrák-német kibékülésnek előzményei az abesszin háború megindításáig nyúlnak vissza. 1935 augusztus 18-án, a népszövetségi tanácskozások küszöbén Párizsban

Aloisi, Eden és Laval találkozásán megíúsul az utolsó békítési kísérlet Róma és London között s kilenc nappal ezután Bécsben Papen és az akkori osztrák külügyminiszter, Berger-Waldenegg, megkötö az úgynvezett német-osztrák sajtó-fegyverszünetet; október 3-án az olasz csapatok átlépi Abesszína határát s nyolc nappal később, október n-én az osztrák kormány nevében Adam ezredes a rádióban bejelenti: a német és az osztrák kormány között nem folyik tárgyalás, de természetes, hogy ha az osztrák és német személyiségek hivatalosan vagy magánúton találkoznak, megbeszélük, hogyan lehetne csökkenteni a német-osztrák feszültséget. November 28-án pedig már azt jelentette ki maga az osztrák külügyminiszter a Bundestagban, örömmel állapítja meg, hogy Ausztria viszonya Németországhoz az utóbbi időben normálisabbá vált. 1935 őszétől fogva hozta szóba Papén bécsi követ többízben Schuschnigg kancellár előtt valamilyen békepaktumnak a kérdését, minthogy azonban Papén az ajánlatot mindig csak a maga és nem Hitler nevében tette meg, tárgyalásra nem került sor közöttük. Körülbelül ezzel egyidejűen, tehát ugyancsak az abesszin háború kitörése után, indultak meg a beszélgetések Schuschniggék és a nagynémetek között, amelyek akörül forogtak, hogy milyen feltételekkel csatlakoznék a jobboldali ellenzéknek ez a nem-náci része a Schuschnigg-kormányhoz? A nagynémetek legfőbb követelése az volt, hogy Ausztria állítsa vissza régi külpolitikai barátságát Németországgal; hogy a bécsi kormány mondjon le minden más barátkozásról, amelyet Németország maga ellen irányulnak érezhet (például osztrák-ceseh viszonylatban) és hogy Ausztria ne támaszkodjék olyan egyoldalúan a latin orientációra, mint eddig. Belpolitikailag ennek a tárgyaló csoportnak fő követelése az volt, hogy a nagynémet körök szóhoz és hatalomhoz jussanak a kormányzásban, vagyis, hogy parlamenti nyelven szólva, a Vaterländische Frontba tömörült eddigi kormánypártok lépjenek velük koalícióra. Schuschnigg ezekkel a feltételekkel nagyjából egyetértett, elsősorban azért, mert — s az osztrák kérdésnek s kivált az osztrák-német kibékülésnek mérlegelésénél erről sohasem szabad megfeledkezni — az osztrák nép, a baloldal nagyrésztét is beleértve, súlyos lelki kényelmetlenségnek érezte a német testvérnéppel való ellenségeskedést s mert Ausztriában nem tagolódik a közvélemény olyan két szigorúan ellentétes táborra az Anschluss mellett és vele szemben, mint azt messziről gondolnék. A marxisták is visszattentek volna egy németellenes külpolitikai kombináció esetleges végső konzekvenciájától s másfelől a helyzet alapos ismerői azt állítják, hogy még az osztrák nemzeti-szocialistáknak is van egy része, amely nem óhajtja alárendelt „Gau“-vá süllyeszteni az önálló Ausztriát.

Maguk a nagynémetek még kevésbé törekednek ilyenforma Anschlusra. Amikor öök a csatlakozást propagálták, még arra számíhattak, hogy Ausztria legalább is akkora önkormányzatot élvezhet, mint a régi Bajorország, ezenfelül pedig a nagynémeteket belpolitikai hagyományaik is visszatartják attól, hogy a Harmadik Birodalom karjaiba omoljanak. A nagynémet mozgalomban nagy szerepet játszott a monarchiabeli vezető osztályok liberál-konzervatívizmusa s ma ez a mozgalom még azt sem remélhetné, hogy megtúrik abban a forradalmár

diktatúrában, amely kifejezetten a társadalmi és szellemi elit ellen irányul.

Az ausztriai nagynémet tábor és a nemzeti-szocialista irány között azonban nemcsak ilyen gondolkozásbeli és társadalompolitikai ellentétek vannak, hanem korkülönbség is elválasztja őket egymástól.

A nemzeti-szocializmus iránt igen megértő emberektől hallani Bécsben azt a megállapítást, hogy az osztrák nácik túlnyomó része húsz-harminc éves állástalan fiatalember s hogy az egyetemi ifjúság és a fiatal diplomások közül is jobbra csak az nemzeti-szocialista, aki családi vagy tanulmányi Összekötetéseinél fogva nem került a sugárkörébe valamelyik nagynémet vagy katolikus egyesületnek. Az ilyen ifjúsági nevelés igen nagy szerepet játszik az osztrák közéletben, ekkor skatulyázódi« el világnézetileg egész életére az osztrák ember — ami különben ismert jelenség az erősebb hagyományú országokban — s ebből a szempontból várnak igen sokat Ausztriában a most kezdődő szolgálati kötelezettségtől is, mert azt remélik, hogy az egyetemen kívüli fiatalságnak ilyen úton való megfigyelmezése sokakat fog eltéríteni s a legfiatalabbak nagyrészt vissza fogja tartani az úgynevezett „fehérharisnyás kamasznácizmustól”. Úgy, hogy ha az eddigi helyzet továbbra is fenn maradt volna és a Berlinre néző náci és nagynémet mozgalmak továbbra is elzárva maradtak volna Németországtól, előreláthatóan minden évvel és minden nemzedékkel gyengült volna ez a két irány és ezzel arányosan erősödött volna önműködően is az osztrák gondolat tábora.

Most, hogy a német-osztrák kibéküléssel és az Ausztriában megint nyútan fellépő német vonzással a külön osztrák gondolat ezt a hátvédjét elvesztette, messziről úgy látszott, mintha az osztrák függetlenséget fenyegető német árvíz máris túljutott volna az első, mégpedig a döntő rohamon. Azonban közelebről nézve a dolgokat és egymással összevetve a legkülönbélebb bécsi véleményeket, azt kell hinni, hogy Schuschnigg azért határozta el magát — az alább még szóbjövő külpolitikai körülményektől eltekintve — a nagynémetekkel való koalícióra, mert arra számít, hogy a nagynémetek nem akarják az Anschlusst és nem is kerülnek majd ilyen befolyás alá; mert azt reméli, hogy a nagynémetek belpolitikailag sem igyekeznek majd a maguk társadalmi konzervativizmusát egészen feladva mechanikusan lemásolni a német rendszert és vele a tömegek indulatainak uralmát, az elitképzés és az osztálytagozódás elvetését és mert azt hiszi, hogy az osztrák nagynémetek, még ha ugyanolyan antiszemita érzelmek vezetik is őket, mint a birodalmi németeket, ezeknél humanisztikusabb módszert akarnak követni a zsidókérdésben. Szerepet játszhatott Schuschnigg meggondolásaiban az a körülmény is, hogy bár ezekben a kérdésekben bizonyos eltérés mutatkozott az osztrák nácik és a nagynémetek között, mégis párhuzamosság volt a két irány között annyiban, hogy egyaránt követelték a jobb viszonyt Németországgal, egyformán ellenezték az olasz tájékozódást és együtt kívánták a kormányzat kiterjesztését jobbfelé. Lehetséges tehát, hogy Schuschnigg, amikor a latin kultúrájú osztrák nemzet elnevezés helyébe a német népcsaládkhoz tartozó osztrák állam jel-szavát tette és amikor elhatározta, hogy a nagynémeteket fokozatosan bevonja a kormányzásba, akkor arra számított, hogy ezáltal éket ver a nagynémetek és a nácik közé, mert ezek az engedmények elegendők ahhoz, hogy kielégítsék és a kormány iránt lojálisá tegyék a nagy-

németeket, de nem elégíthetik ki és így továbbra is az ellenzéken tartják a náciakat, aminek következtében az osztrák nemzeti-szocialisták nemcsak a rezsimnek, hanem a nagynémeteknek is ellenzékévé válnak. Erre a föltevésre mindenesetre elég alapot nyújt a nagynémetek és nemzeti-szocialisták közt uralkodó különbség.

Érthető tehát, hogy Schuschnigg szívesen bocsátkozott tárgyalásba a nagynémetekkel és hogy a Papennel való eszmecsere elől sem zárkózott el, hanem csupán azt várta, hogy Papén Hitler nevében ismételje meg ajánlatát. Erre márciusban került sor, igen jól tájékozott olasz forrás szerint még a rajnai bevonulás előtt. Ez arra vall, hogy Hitlert az Ausztriával való kibékülésében külpolitikai szempont vezette. Minthogy pedig ez az immár hivatalos német ajánlat az ugyancsak márciusban aláírt magyar-osztrák-olasz pótjegyzőkönyvek megtárgyalása előtt hangzott el, nyilvánvaló, hogy Hitlernek ez a békekészsége Mussolini, Schuschnigg és Gömbös római találkozóján is szóba került. Hogy Mussolini a német ajánlat jóindulatú megfontolását ajánlotta Schuschniggnek, azt nemcsak a későbbi események mutatják, hanem Mussolini egyik bizalmasának az a kijelentése is, amelyet az idei római hármas konferencia napjaiban tett e sorok írójának és amely szerint a római tömb készen áll arra, hogy gazdaságilag együttműködjék Németországgal. Az is kétségtelen azonban, hogy akkor még mind Mussolini, mind Schuschnigg elzárkózott az elől, hogy a német-osztrák paktum egyszerű kétoldalú szerződés legyen. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a pótjegyzőkönyvek aláírásának napján a római Lavoro Fascista egyik munkatársa kereken fölvette a kérdést Schuschniggnek, — s kényes külpolitikai problémáról lévén szó, aligha a maga kezdeményezéséből — hajlandó volna-e Ausztria kétoldalú szerződést kötni Németországgal, amire Schuschnigg tagadó választ adott, megállapítván, hogy ilyen nagy és ilyen kicsiny állam között kétoldalú szerződésnek csak relatív értéke lehetne. Föltehető tehát, hogy ekkor még úgy az olasz, mint az osztrák kormány harmadik garantáló hatalom jelenlétére is gondolt Berlin és Bécs mellett, nyilván a római csoport tagjaira, vagy legalább is Olaszországra. Ha ez volt az olasz és az osztrák álláspont márciusban, mi történt közben, hogy júliusban már Róma is és Bécs is megelégedett ezzel a „relatív értékű“ kétoldalú szerződéssel?

Az osztrák belpolitikában nem történt döntő eltolódás, Starhemberg bukása inkább csak külpolitikai érdekességük minthogy Starhemberg herceg ápolja a legbizalmasabb személyes jóviszonyt az osztrák politikusok közül Mussolinivei, a belső hatalmi egyensúlyt azonban Starhemberg lemondása nem zavarhatta meg, mert a Heimwehr eltörpül a hadsereggel, a rendőrséggel és a csendőrséggel szemben. Ebben az időben a belpolitikai tárgyalás mindenesetre olyan előrehaladott állapotban volt Schuschnigg és a nagynémetek között, hogy valahányszor szóba hozta Papén a külpolitikai kérdések mellett az osztrák belpolitikai normalizálást, Schuschnigg azzal hátrította el az erről való eszmecserét, hogy ez egyrészt osztrák belügy, másrészt pedig erről ő már tárgyal az osztrák nagynémetekkel, az osztrák náciakkal pedig nem hajlandó tárgyalni. Ugyanakkor azonban Schuschnigg a nagynémetektől sem fogadott el feltételeket, hanem körülbelül erre az álláspontra helyezkedett: a külpolitikai békéről Papennel tárgyal s ha Hitler megelégszik majd az eredménnyel, az őket is ki kell hogy elégítse s belpolitikailag sem kötelezi

magát többre, mint hogy közli a nagynémetekkel azt a szándékát, hogy koalícióra lép velük a Vaterländische Fronton belül és hogy az enyhébb vétségekért elítélt és internált politikai bűntetteseknek amnesztiát ad.

Ilyen hangon csak az tárgyal, aki nagyon biztos a dolgában s Bécsben valóban mindenki úgy látja, hogy a rezsim olyan feltétlenül számíthat valamennyi fegyveres erő abszolút engedelmességére, hogy minden ellenáramlatot könnyűszerrel Összemorzsolhat. Ennek a titka főképp abban van, hogy az osztrák ember ha puhább is, mint a német, egyetlen egy szempontból még a németnél is következetesebb, akkor, ha felülről jött parancs teljesítéséről van szó. Az osztrák ezredek, ezt sokan emlegetik most Ausztriában éppen ezzel a kérdéssel kapcsolatban, csak akkor bomlottak fel az összeomlás után, amikor többnapos fegyelmezett várakozás után nyilvánvaló lett, hogy Bécsből nem kaphatnak többé parancsot, mert a központi hatalom megszűnt. S hogy a kapott parancsok ez az ereje ma is és a karhatalom minden részében él, mutatja, hogy nemrég egy náciérzelmeiről ismert vidéki rendőrtiszt elesett — a helybeli nemzeti-szocialistákkal való utcai harcban.

Mindebből úgy látszik, hogy a Dollfuss—Schuschnigg-rezsimnek részben sikerült megoldania az osztrák önállóság megszervezésének hármass, hatalmi, ideológiai és külpolitikai feladatát. Diktatúrával megvalósította a függetlenség híveinek belpolitikailag megrendíthetetlen túlsúlyát és a legjobb úton volt a felé, hogy a diktatúra mögött a nemzedékek lassú kicserélődésével egységes nemzeti közvélemény alakuljon ki, minthogy napról-napra jobban hódított tért ideológiailag is a legitimizmus és az osztrák nép dunai küldetésének tudata. Ehhez már csak a harmadik, a külpolitikai feladat megoldása hiányzott, ami viszont már nemcsak az osztrákokon állott, úgyhogy ma az a helyzet, hogy a belpolitikai fejlődés eléggé előrehaladt ahhoz, hogy most már önmagában is akadályozóan tudjon hatni az Anschluss-erőkre, ugyanakkor azonban a nemzetközi helyzet (elsősorban a német-osztrák egyezmény) ma már szintén gátat jelent Ausztria előtt úgy a restauráció, mint a dunai együttműködés felé.

Éppen ebből a holtversenyből született meg a belga megoldás gondolata, amely mögött újabb versenyfutás alakulhat ki egyrészt belpolitikailag, — a nagynémetek elhalványítani, a keresztényszocialisták és a velük részben egybeeső legitimista tábor pedig erősíteni igyekeztén az osztrák öntudatot — másrészt pedig külpolitikailag, minthogy Németország és a Dunán érdekelt nagyhatalmak között s nem utolsó sorban éppen Berlin és Róma közt valószínűleg csak most fog valójában kitömi a mérkőzés a Dunamedencében.

A KERETEGYEZMÉNY VÉGREHAJTÁSA. Ebben a versenyfutásban Schuschnigg aránylag kényelmes helyzetet biztosított magának. Sem a Németbirodalommal, sem pedig az osztrák nagynémetekkel szemben nem vállalt semmilyen kézzelfogható kötelezettséget, amelynek elmulasztását jogilag meg lehetne állapítani, neki viszont hatalmában áll, hogy egyoldalúan konstatalja, betartják-e a németek a megállapodást vagy sem.

Hogy Schuschnigg ilyen fölényes helyzetbe kerülhetett, annak nemcsak belpolitikai oka van, az osztrák rezsim belső erőssége, hanem külpolitikai is, nevezetesen, hogy a németek közeledtek őhöz a kezdeményezéssel és hogy az aláírást megelőző utolsó napokban Berlinből és Rómából sürgették, hogy a bécsi kormány mondja ki

már a boldogító igent. Schuschnigg két nappal az egyezmény aláírása előtt még jóhiszeműen sugalmazta a híreket, hogy ősz előtt nem jutnak el a megállapodásig, mert ezt a néhány hónapot ki akarta használni arra, hogy az amnesztia következtében szabadlábra kerülő és Németországból hazaköltöző nemzeti-szocialisták várható rendezásával szemben közigazgatási előkészületeket tegyen. Közben azonban az történt, hogy Hitler újabb s talán a legnagyobb engedményre határozta el magát az utolsó pillanatban s hogy Mussolini is kifejezte azt az óhaját, hogy ha Ausztria már amúgy is döntött a Németországgal való kibékülés mellett, akkor tegye meg olyan időpontban, amikor azt — a lokarnói értekezlet előestéjén — az olasz diplomácia is ki tudja aknázni a maga javára, az egyezmény aláírását tehát Schuschnigg ne halassa Őszre, hanem tegye meg lehetőleg órákon belül. Ekkor ment Papén repülőgépen Hitlerhez, aki bécsi források szerint eredetileg csak azzal a feltétellel járult hozzá Papén javaslataihoz, hogy ha Németország elismeri is az osztrák függetlenséget, vészkijáratként nyitva kell tartani az utat egy ausztriai népszavazás felé. Minthogy pedig Schuschnigg csak úgy volt hajlandó engedni Berlin és Róma sürgetésének, ha a németek erről az esetleges igényükről is lemondanak, Hitler végül felhatalmazta Papent ennek az ígéretnek megtételére is, ami után Schuschnigg is szívesen határozhatta el magát az okmány végleges megszövegezésére és aláírására.

A hatás, amelyet az egyezmény magában Ausztriában keltett, azt mutatta, hogy a német-osztrák béke megteremtése nagyon bonyolult feladat. Nem volt egyetlen csoport vagy pártárnyalat, amely a fordulatot minden fenntartás nélkül üdvözölte volna, de jellemző a helyzetre, hogy teljes elégedetlenség is csak a két szélsőségen jelentkezett, a fehérharisnyás nemzeti-szocialistáknál és a kommunistáknál.

A náciak nagyrésze nyíltan hangoztatta, hogy Hitler elárulta őket, mert az Anschlusról való lemondás mellett még ahhoz sem ragaszkodott, hogy az osztrák kormány helyezze vissza állásukba azokat a náciakat, akiknek az utóbbi évek alatt nemcsak a pályafutásuk semmisült meg, hanem a családjuk is kenyér nélkül maradt. A bécsi nemzeti-szocialisták arról is beszélnek, hogy amíg a birodalomból mostanáig havi hétszáz ezer márkát küldtek Ausztriába, hogy ennek feléből segítyezték a kereset nélkül maradt náci családját, addig a jövőben ettől a segítytől is elesnek. Súlyosbítja helyzetüket ezen kívül az új államvédelmi törvény, amely szintén július u-ikén lépett életbe és amely — a sorsnak eléggé különös, de azért logikus iróniájából — német mintára szigorítja meg az államrend ellen vétők üldözését. Ezek után maguk az osztrák nemzeti-szocialisták is el vannak készülve arra, hogy tömegeik egy része — ezt ők maguk mondják így — „visszamegy“ a kommunistákhoz.

Az aránylag legmegelégedettebb réteg a nagynémetekből kerül ki, akik most azt remélik, hogy nem csak elveik, hanem az állítólag már most ősszel esedékes második nagynémet miniszteri kinevezés után embereik is fokozatosan tért hódítanak a kormányzatban, bár tudják, hogy nyert ügyük csak akkor lesz, ha ez a békés behatolás legalább egy-két évig eltarthat, mert ha előbb borulna fel az osztrák-német béke, akkor őket is igen könnyű volna „kihajózni“ a rezsimből. A mostani szélsőséget mindenestre gyors iramban igyekeznek kihasználni arra, hogy visszanyerjék régi pozíciójukat a főiskolákon és a hivatalokban s hogy minél jobban előzönöljék a Vaterländische Front szervezeteit.

A legitimisták a keresztényszocialistákban bizakodnak, ezek pedig azt remélik, hogy ha a nagynémetekkel való koalíció egyelőre lehetetlenné

teszi is az ő programjuk teljes megvalósítását, megtarthatják túlsúlyukat, hogy így legalább ellenszegülhessenek a nagynémeteknek, ha azok mégis közelednének a nácizmushoz.

Érdekes a Heimwehr helyzete is. Maga Starhemberg, nem akarván nyíltan elítélni egy olyan aktust, amelyet Mussolini pártol, üdvözölte ugyan az egyezményt, de a Heimwehr hivatalos lapja, a Heimatschützer elárulta Starhemberg őszinte véleményét, amikor azt írta, hogy az osztráknémet egyezménynek jó hatása lehet, „ha lojálisán betartják“ s hogy részen kell állni a nemzeti-szocialisták földalatti törekvéseivel szemben.

Ez a résenállás egyébként általános jelszó Ausztriában, amely most nagyon hasonlít egy bokrokkal és lombos fákkal teleszört s egyenest gerillaharcra berendezett területhez, amelyen könnyebb támadni, mint védekezni és ahol, ha két ember szembetalálkozik egymással, mind a kettő megreppen. Jó példa erre a német-osztrák turistaforgalom kérdése is. Az osztrákok attól tartanak, hogy a hozzájuk kiránduló németek mind agitálni fognak, a németek pedig éppen ellenkezőleg attól félnek, hogy a német túristák fogják csodálkozással megállapítani, hogy a diktatúra lehet enyhébb és derültebb is, mint az övék.

Ez a más léggör, az osztrák embernek a némettől elűtő természete legfőbb hátvédje az osztrák önállóságnak. Az osztrák ugyanis, még ha rabjává vált is a nemzeti-szocialista ideológiának, nem akar folyton masírozni; jó katona, ha kell, de a katonádsí nem szórakozás a számára és még kevésbé szenvedély, amellyel polgári napjainak szabad idejét sietne kitölteni. Túlságosan bensőséges volt Ausztria kapcsolata évszázadokig Lombardiával és a velencei tartományokkal ahhoz, hogy az osztrák karakter ki tudta volna vonni magát az onnan átszivárgó hagyományok hatása alól s így nemcsak a nevezetes osztrák „slampéria“ tartja a rokonságot a földközítengeri embernek levantei örökségű lazaságával, hanem műveltségének latin elemeit, humánusabb ösztöneit is ebből az irányból, Róma felől kapta; igaz, hogy ezt is európaizálta, mert ami a Földközi-tengeren sokfelé részben talán babona, az nála tisztább, valódibb, szellemibb vallásosság.

Ez az osztrák néplélek, ha maradt még valami ereje az árnyalatokból élő szellemnek az egyszerűségükkel ható jelszavak és a yers erő kultuszával szemben, ellent tud majd állni a nemzeti-szocializmus átsugárzásának, sőt vannak, akik azt hiszik, hogy Ausztriában megismétlődik az úgynevezett habichtizmus, mert amint Habichték túl primitív rohamának ellenhatásaként izmosodott meg az osztrák függetlenségi mozgalom, úgy most az Ausztriába beengedett német nyomtatványokban közelebről megmutakozó berlini politikai szellem is sokféle vonatkozásban inkább elriasztóan, semmint csábítóan fog hatni a differenciáltabb és érzékenyebb dobhártyájú osztrák emberre — legalább is papirforma szerint.

Erre számítanak keresztényszociálista oldalról, amikor a jóindulatú várakozás álláspontjára helyezkednek az egyezménnyel szemben, bár, hogy ebben a magatartásban mennyi a remény és mennyi a bizalmatlanság, ma még nem lehet megállapítani. Az osztrák közvélemény, amely a katolikus állásponttól leginkább a Reichspostból értesül, úgy látja, hogy a katolikus egyház diplomáciájának aktív része van az osztráknémet kibékülés létrehozatalában, mert a Reichspost minden alkalmat megragad annak éreztetésére, hogy a német-osztrák közeledés következtében a német katolikusok helyzetének enyhülése várható. Feltűnő volt, hogy a Reichspost már a július 11-iki kiegyezés előtt is a németországi úgynevezett Sittlichkeitsprozess-ekért való felelősséget elhárította a Harmadik Birodalom vezetőségétől és ezeket a pereket a nemzeti-szo-

cialista pártba behatolt baloldali-radikális és liberális elemeknek tulajdonította, s még ennél is nagyobb figyelmet keltett a Reichspostnak azóta sokat emlegetett július 23-iki vezércikke, amelyet a szerkesztőség szerint „egy osztrák egyházfejedelem“ írt, hogy „kiegészítse és motiválja“ azt az üdvözlő iratot, amelyet az osztrák katolikus püspökök nevében Innitzer bécsi hercegek intézett Schuschnigghez az osztrák-német kibékülés alkalmából.

A cikkből ugyanis általában azt olvasták ki, hogy a katolikus egyház csak a nemzeti-szocialista mozgalomba bekerült „idegen“ elemekkel száll szembe, hogy ugyanakkor megértést tanúsítson a — valódi nemzeti-szocialisták iránt. Az egyik meglepetésre azonban következett a másik. Waitz dr. salzburgi érsek az österreichische Akademie előadássorozatán kijelentette, hogy a Reichspost cikke, szemben azzal a szerkesztőségi jegyzettel, hogy azt egy osztrák egyházfejedelem írta, nem származik egyetlen osztrák püspöknek sem a tollából, ellenkezőleg, az osztrák püspökök elhárítják a cikk nagyon veszélyes tartalmát, minthogy abban számos túlzás és helytelen felfogás jut kifejezésre. Waitz érseknek ezek a szavai mindenesetre ellensúlyozhatták azt a hatást, amelyet a Reichspost keltett, annál is inkább, mert Pacelli bíboros-államtitkár a pápa nevében ugyanakkor táviratban üdvözölte az österreichische Akademiét, amely tudalévően a sokak szerint nemzeti-szocialista hajlandóságú Salzburger Hochschulwochen ellenlábas.

A véletlen úgy akarta, hogy ez a beszámoló olasz földön íródjék, ahol az olasz katolikus sajtó cikkei és a Vatikán életét figyelemmel kísérő olasz személyiségekkel folytatott beszélgetések bepillantást engednek abba, hogyan ítélik meg Olaszországban az osztrák katolicizmus helyzetét az osztrák-német kibékülés után. Az itt hallott véleményt pedig azért érdemes idézni, mert rávilágít az előbbi polémia mélyebb összefüggéseire is; e szerint a Vatikán magatartása párhuzamos Schuschniggel jóindulatú várakozás a német politikával szemben.

A bécsi kormányzat és az osztrák klérus tehát bizalmatlan a német ígéretekkel szemben és csak a legnagyobb óvatossággal, a visszarántásra és az ellentámadásra készen teszik bele kezüket a német békejobba, ugyanakkor azonban Bécsben és a Vatikánvárosban egyaránt látnak bizonyos, ha mindjárt parányi lehetőséget is arra, hogy a Harmadik Birodalom a jövőben feladja imperializmusát kifelé, a Duna, vagyis az Anschluss, befelé pedig a katolicizmus irányában.

A KÜLPOLITIKAI HÁTTER. Ha az ember csak olyan jelekből olvas, hogy hogyan folyt le a tárgyalás Papén és Schuschnigg között, azt a benyomást merítheti, hogy Ausztria valóban megváltozott berlini stílussal áll szemben. Mennyire alakult át Hitler gesztusainak árnyalata és hangjának színezete Papén kezében és szájában, azt nem lehet tudni, hiszen emlékezhetünk még arra, hogy Hindenburg és Hugenberg is csak úgy tudott megegyezni Hitlerrel, hogy — a közvetítő Papent látták maguk előtt.

Papén pedig nemcsak művelt ember, hanem meg van ajándékozva azzal az angolosan hideg szeretetreméltósággal, amely önmagában is igen megnyerő tulajdonság. Ezenfelül Papén olyan szerénységgel tud fellépni és tárgyalni, amely talán csak a születtett nagyúr és a hatalomhoz szokott ember tartózkodása, de amely igen kellemes és sokszor lefegyverző légkört tud teremteni. Érdekes volt megfigyelni például Papén viselkedését a július 11-iki egyezményt követő napokban, amikor a bécsi angol és amerikai újságírók asztaltársasága ebéden látta vendégül, hogy a fehérasztalnál beszélgessen velük a Schuschniggel kötött megegyezéséről és az ebéden kollégaként ugyancsak meghívott magyar újságíróval; az a finom öngúny, ahogyan magát az intrikus Talleyrandhoz hasonlította, az a szerénység, amelyet nem csak a maga személye, hanem a német birodalom nevében is tanúsított — osztrákok nem voltak jelen a

társaságban és mégis hangsúlyozottan mindig „osztrák-német“ szerződéssről beszélt, és Schuschniggot is mindig előbb említette, mint Hitlert — mindez azt mutatta, hogy Papén ha már nem tudja letompítani az éleket, legalább ügyesen el tudja takarni. Ahogy az ember beszélni hallja, mindenesetre az az érzése, hogy olyan tárgyalófél, aki még a bántókat is rá tudná beszélni, hogy — fogjanak össze az oroszlanokkal.

Mindezt azért bocsátjuk előre, hogy éreztessük, lehetséges, hogy Papén csak sikerült dunai sisakrostélya a Harmadik Birodalomnak, de hogy nyomban utána hangsúlyozzuk, hogy bármennyire feljogosít a közelmúlt arra, hogy mögötte meglepési szándékot gyanítsunk, mindez nem több egyszerű föltevésnél, mert az a magatartás, amelyet Németország egy idő óta Ausztriával szemben tanúsít, kifogástalanul lojális. Akik az osztrák-német tárgyalásokba bepilanthattak, valamennyien egyetértenek abban, hogy a németek azt a benyomást keltették az osztrákokban, hogy Németország nemcsak papiroson, hanem valóban le akar mondani az Anschlusról és hogy nem csupán Hitlerben van meg a szándék arra, hogy a szavát állja, hanem hogy a birodalom vezető köreiben, az állami bürokráciában, kivált a külügyminisztériumban és, ami a döntő, a vezérkarban. Ma már legalább négy fal közt szóhoz jut az az irányzat is, amely azt tartja, hogy Németország vesztébe rohan, ha továbbra is erőlteti az Anschluszt, mert ez legbiztosabb és leggyorsabb élesztője a németellenes európai koalíciónak. S az a körülmény, hogy Hitler ebben a kérdésben nem a pártra, hanem az állami bürokráciára hallgatott, talán annak a jele, hogy ez az irányzat idővel megerősödhetik.

Olaszországban úgy tudják, hogy a német külügyminisztérium minden alkalmat megragadott eddig is arra, hogy az államfő és a párt felé hangoztassa Anschluss-ellenes érveit, amelyek szerint Németország nagyobb hasznát veheti Ausztriának, ha az külön államiságát megtartva hajlandó második német külpolitikai alanyként együttműködni a német birodalommal az európai koncertben, hozzáfűzvéen ehhez azt is, hogy Németország külpolitikai súrlódási területe jelentékenyen megnövekednék az Anschluss vagy akár a hideg Anschluss révén, mert közvetlen érintkezésbe jutna három új állammal, Magyarországgal, Délszláviával és Olaszországgal. Hasonló álláspontot foglal el a birodalmi hadsereg vezérkara is — ugyancsak eszerint az olaszországi forrás szerint — s arra hivatkozik, hogy ha Németország nyugaton vagy északkeleten hadat visel és Ausztria a birodalomhoz tartozik, akkor nem csak könnyebb hátbatámadni Németországot, hanem még a délkeleti szomszédok semlegessége esetén is nagy haderőt volna kénytelen Németország az osztrák Gau-ok nem-német határain készenlétben tartani; míg ha Ausztria nem csak formailag külön állam, hanem az európai köztudat szerint is független politikai test, akkor Németországnak nemcsak hogy megtámadtatástól nem kell tartania délkelet felől, minthogy egy valóban független Ausztrián át idegen államok sem vonulhatnak fel Németország felé, hanem a német-osztrák határt sem kellene megszállnia s így nagy német csapat-testek szabadulnának fel más irányban.

A kérdés csak az, hogy a nemzeti-szocialista párt kénytelen lesz-e engedni ezeknek az érveknek? Hitler július 11-i elhatározásából arra következtetni, hogy a Führer — a pártnak, a hadseregnek és a bürokráciának ez a kapcsoló pontja — máris a külügyi hivatal és a vezérkar mellé állt, túl korai volna; annyi azonban kétségtelen, hogy a bécsi egyezmény az ezeken a tájakon jelentkező Anschluss-ellenes iránynak legalább is ideiglenes és legalább is felületi érvényesülését jelenti és hogy ideológiailag ez az első vereség, amely a nemzeti-szocialista pártot érte. A totalitás ugyanis megkívánta, hogy a párt a birodalmon belül és azon kívül megtagadja az egyenjogúságot azon németektől, akik más politikai felekezett-

hez tartoznak, viszont a bécsi szerződés nem csak, hogy elismerte az osztrák népnek — vagy ha pontosan ragaszkodunk a július 11-i okmány jogi tartalmához — az osztrák állam minden, tehát másfajú polgárának is németiségét, hanem kifejezetten hozzájárult ahhoz, hogy egy nem-náci totalitás érvényesüljön az osztrák nemzeti-szocialistákkal szemben, aminek az osztrák kérdésen túl az egész Auslandsdeutschtum szempontjából is nagy a jelentősége, mert ezek után a külföldi német nemzeti-szocialista pártok Ausztrián kívül sem hivatkozhatnak többé a nem-náci pártokkal szemben arra, hogy ők monopóliummal képviselik a külföldi német lakosság felé Hitlert, a birodalmat és az össznémetiséggel való kapcsolatot.

Hogy a nemzeti-szocialista párt az ilyen következményekkel járó bécsi paktumot felborítani igyekszik, érthető. S úgy látszik, ennek az elégedetlenségnek a jele, hogy a német sajtónak az a része, amely nemcsak a párttól, hanem a birodalom egyéb tényezőitől is irányítást kap, lojálisán értelmezi a német-osztrák kibékülést s hogy viszont azok a lapok, amelyek köztudomásúan kizárólag a párttól függenek, nyíltan úgy kezelik az osztrák-német közeledést, mint az Anschluss előkészítését. Így például a nemzeti-szocialista párt hivatalos közgazdasági orgánuma, a Deutsche Wirtschaft ezt írta: „Az osztrák-német egyezmény átmeneti megoldás az Anschluss előtt, katonai szempontból az Alpesebben való német védekezés biztosítását jelenti (olyan célzás ez az Inn völgyére, amelynek Rómában nem nagyon örülhetnek), gazdaságilag pedig az első lépés olyan gazdasági birodalom megalapítása felé, amely Közép- és Kelet-Európát foglalja magában.“ Feltételezhető persze, hogy a nemzeti-szocialista párt vezetőségének nem mindegyik tényezője gondolkodik így, Bécsben például úgy tudják, hogy Hess, Hitler helyettese és legesélyesebb utódjelöltje, már 1933-ban azt a nézetet vallotta, hogy Ausztriának és a külföldi németiségnek meg kell hagyni a függetlenségét — ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy Hess alighanem elszigetelten áll ezzel az állítólagos felfogásával a pártban és hogy azok, akik nem a Pax Germanicával akarják megoldani a dunai kérdést, még veszedelmesebbnek tarthatják ezt a Hess-féle békés, tehát simább és hatékonyabb behatolást? mint azt a Habicht-féle, eredeti nemzeti-szocialista megrohanást, amely legalább politikai és lelki reakciókat váltott ki a dunai népekből.

Ez a meggondolás vezette-e Hitlert ebben az Anschluss szempontjából visszakozó lépésében, szintén nem lehet tudni. Egyelőre azonban semilyen aktuális ok nincs arra, hogy a világ ne igyekezzék a Führert szaván fogni, annál is inkább, mert nagyon nyomós külpolitikai okok szólnak a mellett, hogy ha Hitler kénytelen volt kezet nyújtani Ausztriának, akkor hasonló külpolitikai kényszerűség tartósan is rá tudja bírni arra, hogy a most megkezdett útról ne próbáljon letérni. Ausztriában és Olaszországban egyértelműen úgy vélekednek, hogy a német birodalom olyan nagy elszigeteltséget érzett maga körül úgyszólván minden irányban, hogy csak az osztrák szelep kinyitásával tudott a ráneheződő légnyomáson enyhíteni.¹

Ez kézenfekvő magyarázata annak, hogy miért kezdeményezte Németország az abesszin háború megindulása után, hogy miért sürgette a rajnai megszállás óta s különösen, hogy miért erőltette még jobban az angol kérdőív hatása alatt a német-osztrák békülést. Arra viszont már kevésbé találunk ilyen egyszerű választ, hogy miért engedett Olaszország szabad utat az osztrák-német közeledésnek. Az a közkeletű fejtegetés, hogy Olaszország a német-olasz barátság kedvéért tette ki Ausztriát az Anschluss veszélyének, tarthatat-

¹ Osztrák kormánykörökben már májusban tudtak Rydz-Smiglynek a franciákkal való tárgyalásáról s Bécsben meg vannak győződve arról, hogy a külpolitikai indítók között, amelyek a német kormányt az Ausztriával való kibékülés sürgetésére s július elején a végső engedmények megadására rábírták, az angol kérdőív mellett az első helyen éppen Rydz-Smiglynek ez a magatartása állott.

lannak tűnik fel, nemcsak mert — mint egy olasz diplomata e sorok írójának a bécsi paktum után kijelentette — a németekkel való szövetkezés Franciaországot Olaszország ellenségévé tenné, Olaszország pedig nem tudja vállalni, hogy a Földközi-tengeren az angolokkal és a franciákkal egyszerre nézzen farkasszemet, hanem azért is, mert ha a Róma—Bécs-együttműködés megszűnik, akkor a Brenneren át az Adriára nehezedő német nyomás következtében Olaszország abba kellene hogy hagyja szerepét a Duna és a Balkán felé, ami azt jelentené, hogy Olaszország megszűnnék kontinentális nagyhatalom lenni. Az olaszok mindenesetre arra számítanak, hogy erre nem kerül sor és hogy Ausztria Belgium módjára meg tudja őrizni különállóságát. Ezt a reményt — amely semmiesetre sem bizonyosság — az osztrák helyzet ismerete alapján valóban lehet osztani, sőt az sincs kizárva, hogy a római paktum megtartja prioritását az osztrák-német egyezmény mellett. Kérdés azonban, — és ez a punctum saliens az olasz-osztrák viszonyban — hogy ha Ausztria, amelyet máris sokan neveznek megint Német-Ausztriának, beleszokik a németbarátságba, ha az osztrák nép látni fogja, hogy a birodalom valóban tiszteletben tartja az osztrák függetlenséget és hogy Berlin nem vár Béctől egyebet, mint külpolitikai lojalitást: akkor a legközelebbi — és minden emberi számítás, sőt maguknak az olaszoknak bevallása szerint is belátható időn belül esedékes — német-olasz összekülönbözésnél hogyan fog viselkedni Ausztria? Vájjon elképzelhető-e, hogy ezek után Ausztria a Németországgal szembenálló fél javára optáljon? Kivált akkor, ha azt látjuk, hogy az Ausztriában jelentkező német propagandának máris szemmel látható éle van Olaszország és az eddigi ausztriai befolyás irányában.¹

Minthogy pedig semilyen hivatalos olasz nyilatkozat nem mondja, hogy Olaszország — a már amúgy is útban volt egyezmény sürgetésétől eltekintve — aktív részt vett az osztrák-német megállapodás létrehozatalában, jogunk van feltételezni, hogy Schuschniggot nem olasz, hanem kizárólag saját szempontjai vitték bele a németekkel való kézfogásba. S lehetséges, hogy Schuschnigg volt az, aki miután márciusban Rómában még visszautasította a Németországtól ajánlott kétoldalú szerződés gondolatát (akkor még remélhető volt, hogy az olasz-francia együttműködés állandósul és hogy Róma számára nyitva marad a francia híd London felé; akkor még Franciaország tettekkel tényező volt; a Habsburgok szinte ante portás állottak és akkor még az osztrák-cseh közeledésről is szó volt), júliusban már a maga fejével döntött a német ajánlat elfogadása mellett, talán mert az előbb említett körülmények mind a visszájukra fordultak vagy

¹ A nagynémetek olaszellenes irányzatára jellemző Gleise von Horstenau tárca nélküli miniszter cikke, amely Göring lapjában, az esseni *Nazional Zeitung*ban jelent meg szeptember 4-én. Gleise von Horstenau, aki a Schuschnigg-kormányban a nagynémetek bizalmi embere, vezércikkében egész nyíltan utal arra, hogy Berlin és Bécs közös politikájának iránya az Adria. „Egy birodalom volt az, amely Közép-Európát a második évezred első felében politikailag, kulturálisan és gazdaságilag a kereszténység szellemi alapján megszervezte“... „A hófedte Alpések osztrák hágói jelentik a hidat a Keleti-tengertől az Adriához. Ma már ez a híd nyitva áll s a két német állam közti normális kapcsolatok felújítása a harc termékeny ideje után megint lehetővé teszi Közép-Európa újjárendezését a szó legmesszebbmenő értelmében.“

legalább is elhalasztódtak s mert Rómában elleneztek minden kísérletet, amely Ausztriát olyan partnerhez juttathatta volna, amellyel együtt Bécs egy középhatalom szerepét játszhatná. Bár kérdés, hogy olasz szempontból nem lett volna-e preferábilis az, ha Ausztria középhatalommá válik, semmint az, hogy egy nagyhatalomnak válik a barátjává?

Éppen ezért lehetséges, hogy, bár mind a két folyamat egyformán az abesszin háborútól datálódik, nem a német-olasz közeledésből született meg az osztrák-német egyezmény, hanem fordítva, az osztrák-német kibékülés volt az elsődleges és az olasz-német közeledés volt a kísérő jelenség. E párhuzamosság mindenképpen tanulságos, mert amióta tért nyert az olasz befolyás Abesszíniában, azóta jutott olyan helyzetbe az olasz diplomácia, hogy megossza a maga kizárólagos befolyását Ausztriában.

MINDEBBŐL máris azt a következtetést vonni le, hogy Olaszország Abesszínia meghódítását ausztriai pozíciójával fizeti meg, korai és túlzott volna, annyi azonban kétségtelen, hogy az abesszin háború — úgy, amint azt sokan kezdetől fogva elkerülhetetlennek látták — kihatott a középeurópai helyzetre. Milyen mértékben, azt még nem lehet áttekinteni, mert ez olyan tényezőktől függ, amelyek még kipróbálatlanok: az osztrák gondolat teherbíróképességétől, a német külpolitikának Bismarck és Habicht közt ingadozó vonalának végleges irányától s végső soron attól, hogy mikor és kik között vezet majd nézeteltérésre a Közép-Európában mégis tért hódító bilaterális külpolitikai módszer.

FREY ANDRÁS